

УДК 373.3.064.2:613-053.5](045)

ЮРЧЕНКО Оксана Михайлівна,

кандидат педагогічних наук, заступник директора
з навчально-виховної роботи, Конотопська
спеціалізована школа I–III ступенів №3
e-mail: ksenia-74@ukr.net

ГОТОВНІСТЬ ОСВІТЯН ДО РЕАЛІЗАЦІЇ САМОЗБЕРЕЖУВАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ: СТРУКТУРА, КРИТЕРІЇ, ПОКАЗНИКИ ТА РІВНІ СФОРМОВАНOSTI

Стаття розкриває поняття «самозбережувальні технології», акцентує увагу на необхідності застосування підходів в освіті й вихованні на основі реалізації самозбережувальних технологій, виокремлює компоненти, критерії, показники та рівні у структурі готовності вчителів до реалізації самозбережувальних технологій.

***Ключові слова:** самозбережувальні технології; готовність; критерії; компоненти; показники; рівні.*

Актуальність. В умовах істотних перетворень у соціальній, політичній, економічній і духовній сферах суспільного життя основним завданням є створення життєздатної системи освіти, її демократизація та гуманізація.

У Національній доктрині розвитку освіти визначено основні шляхи відродження національної системи навчання, з-поміж яких пріоритетного значення набувають: постійне духовне самовдосконалення, творча самореалізація, задоволення інтелектуально-культурних потреб особистості, підвищення професіоналізму педагогічних кадрів, формування у вчителів здатності динамічно реагувати на виклики громадського життя, оволодіння передовими освітніми технологіями.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Так, упровадження в шкільний простір технологій, що зберігають життя та здоров'я, передбачено законами України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про охорону дитинства», державними програмами «Діти України», «Репродуктивне здоров'я», «Профілактика злочинності», «Здоров'я нації», «Патріотичне виховання населення, формування здорового способу життя, розвитку духовності та зміцнення моральних засад суспільства», Концепцією розвитку післядипломної освіти в Україні, Національною стратегією розвитку освіти в Україні на

період до 2021 року (2013) та Концепцією Загальнодержавної програми «Здоров'я – 2020: український вимір» [1; 2; 3, с. 24–36].

Нова якість освіти, що забезпечила б розвиток сучасного суспільства, може бути досягнута лише за умови організації такого навчально-виховного процесу, який не зашкодить здоров'ю дітей і самих учителів. За даними досліджень, учительство як професійна група має низькі показники фізичного та психічного здоров'я. Це пояснюється тим, що праця педагога належить до складних, стресогенних, найбільш напружених у психологічному плані, таких, що вимагають від людини значних резервів самовладання й саморегуляції. Саме вчителі мають дуже високий ризик психічних і соматичних реакцій на напружені ситуації під час роботи. Нині у Міжнародній класифікації хвороб навіть визначено окремий стан – «професійний стрес». Одним із його наслідків є синдром емоційного згорання – стан фізичного, емоційного і розумового виснаження фахівця. Наведені факти свідчать про необхідність застосування підходів в освіті й вихованні на основі реалізації самозбережувальних технологій. Під поняттям «самозбережувальні технології» розуміємо алгоритм засобів, методів, що дає можливість адаптуватися в соціумі з метою безконфліктного існування та уникнення психологічних, емоційних травм (формування здатності уникнути професійної деформації – негативних змін, спричинених соціальними, економічними, екологічними, психологічними чинниками).

Значний потенціал у цьому має адаптивний підхід, адже його застосування дозволяє домогтися балансу зовнішніх вимог та внутрішніх потреб особистості, пом'якшити дію суперечностей та конфліктів усередині системи.

Мета статті полягає у розкритті компонентів, їх критеріїв та рівнів сформованості кожного з них, за допомогою яких розробляється сукупність педагогічних умов впровадження самозбережувальних технологій учителів у професійну діяльність.

Виклад основного матеріалу. Ускладнення професійної діяльності в сучасних умовах підвищує вимоги до особистісних якостей вчителя. Так, А. К. Маркова виділяє основні функції діяльності педагога: психологічні та педагогічні знання; професійні педагогічні вміння; професійні психологічні позиції й установки вчителя, особистісні особливості, які забезпечують оволодіння професійними знаннями та вміннями; а також виділяються дві великі групи педагогічних здібностей: перцептивно-рефлексивні, проєктивні, конструктивні та управлінські здібності [4].

На думку С. Стрижак, «ідеал сучасного конкурентоспроможного вчителя включає такі якості: професійну компетентність; особистісні якості, здібності до професії вчителя; здоровий спосіб життя; науковий світогляд; креативність, прагнення до розвитку; творчий стиль діяльності, високу моральну культуру; гуманітарну лінгвістичну компетентність; комп'ютерну грамотність» [5, с. 50]. Дослідник підкреслює, що „структура професійної діяльності вчителя має комплексний характер, елементи якої взаємопов'язані та взаємообумовлені” [5, с. 65]. До якостей, які позитивно впливають на здоров'я, віднесено прояви емпатії, вміння володіти власними емоціями, ефективне слухання, сформовані комунікативні навички [6, с. 281].

Професіоналізм учителів, здатних до використання технологій, що зберігають життя і здоров'я, має такі складові: високий рівень загальної освіти; нормативна регуляція; мотивація на саморозвиток і професійне вдосконалення; сформовані комунікативні навички, толерантність, критичне мислення; прагнення до творчості; належний рівень здоров'я та відповідальне ставлення до нього як основа збереження професійного здоров'я [4].

У процесі аналізу наукової літератури, досліджуючи формування професійної готовності вчителів, нам імпонує думка науковців (К. Дурай-Новакова, Н. Кузьміна, З. Курлянд, А. Линенко, В. М'ясищев, В. Сластьонін, Л. Спірін, Г. Троцько, О. Щербаков й інших), на підставі якої нами визначено такі структурні компоненти готовності до професійної діяльності:

- аксіологічний – (мотиваційно-ціннісне ставлення до самозбережувальної діяльності);
- когнітивний – (рівень знань, педагогічне мислення);
- емоційно-оцінний – (професійна спрямованість; загальний стан психологічного та соціального здоров'я);

- операційно-технологічний – (уміння та навички, необхідні для здійснення самозбережувальної діяльності);
- особистісний – (здатність до креативності, рефлексії).

Для розроблення та обґрунтування критеріїв готовності вчителів до реалізації самозбережувальних технологій у професійній діяльності на особливу увагу заслуговують результати низки наукових розвідок, здійснених Г. Баллом, Л. Даниленко, І. Поташнюком, Є. Чернишовою, що дають підстави розглядати критерії як об'єктивну міру певного явища або сукупність ознак, що дозволяє визначити рівень сформованості та функціонування досліджуваного явища чи об'єкта.

Ми поділяємо точку зору більшості дослідників, що беруть за основу побудови сукупності критеріїв таку ознаку, як мета діяльності, та відповідно до цієї ознаки формулюють виділені критерії. Ми визнаємо, що такий підхід найбільш адекватно відображає задум дослідника, спрямований на досягнення ефективності результату навчання.

Таким чином, нами визначено однойменні компонентам критерії сформованості готовності вчителів до реалізації самозбережувальних технологій у професійній діяльності: *аксіологічний* (сформованість професійно-ціннісного ставлення вчителів до застосування самозбережувальних технологій); *когнітивний* (сформованість теоретичних знань у галузі самозбереження); *операційно-технологічний* (оволодіння прийомами і способами самозбережувальної діяльності); *емоційно-оцінний* (сформованість практичних умінь і навичок моделювання й проектування самозбережувальних технологій); *особистісний* (здатність до рефлексії та оцінювання результативності самозбережувальної педагогічної діяльності) [7, с. 44].

Вважаємо за доцільне охарактеризувати головні показники критеріїв готовності освітян до реалізації самозбережувальних технологій у професійній діяльності, а саме:

- *аксіологічний* критерій указує на усвідомлення вчителями значущості самозбережувальної діяльності; сформованість мотивації; відчуття відповідальності за результати діяльності;
- *когнітивний* критерій готовності визначається наявністю знань про сутність самозбережувальної діяльності; здатністю добирати й адаптувати необхідний матеріал для вирішення поставлених завдань; володінням знань щодо засобів впровадження самозбережувальних технологій;
- *емоційно-оцінний* критерій характеризується професійною спрямованістю; сформованістю педагогічної комунікативності; наявністю ознак «синдрому вигорання»;
- *операційно-технологічний* критерій готовності свідчить про сформованість умінь здійснювати самозбережувальну діяльність; сформованість умінь прогнозувати самоефективність; здатність до само- оцінювання;
- *особистісний* критерій передбачає здатність до рефлексії; здатність до креативності; уміння аналізувати сформованість вмій реалізувати самозбережувальні технології у професійній діяльності

Відповідно до названих вище критеріїв нами визначено високий, вищий за середній, середній, нижчий за середній, низький рівні сформованості готовності вчителів до реалізації самозбережувальних технологій у професійній діяльності. Охарактеризуємо їх.

Високий рівень характеризується:

- ґрунтовною обізнаністю вчителів про відчуття відповідальності за результати своєї праці; систематичним здійсненням самозбережувальної діяльності, сформованістю стійкої мотивації до самозбережувальної діяльності, відчуттям відповідальності за результати діяльності;
- сформованістю чітких уявлень про сутність самозбережувальної діяльності та способи реалізації самозбережувальних технологій, здатністю самостійно добирати й адаптувати необхідний матеріал;
- наявністю чітких уявлень про професійну спрямованість, високим рівнем педагогічної комунікативності, відсутністю ознак «синдрому вигорання», здатністю стійко переносити труднощі, пов'язані з професійною діяльністю;

- досконалим вмінням реалізувати самозбережувальні технології, здатністю здійснювати означену діяльність чітко, без зайвої допомоги, активною участю у створенні нових методик, правильним визначенням рівня самооцінювання;

- сформованістю уявлень про значення рефлексії, креативності у самозбережувальній діяльності, здатністю здійснювати їх самостійно, високою оцінкою сформованості вмінь реалізувати самозбережувальні технології у професійній діяльності.

Рівень вищий за середній характеризується:

- правильними, але недостатньо чіткими уявленнями про відчуття відповідальності за результати своєї праці, здійсненням самозбережувальної діяльності на високо-достатньому рівні, наявністю стійких мотивацій до самозбережувальної діяльності;

- достатніми знаннями щодо сутності самозбережувальної діяльності та способів реалізації самозбережувальних технологій, здатністю добирати й адаптувати необхідний матеріал для вирішення поставлених завдань;

- наявністю правильних, але недостатньо чітких уявлень про професійну спрямованість, достатнім рівнем педагогічної комунікативності, здатністю долати труднощі, пов'язані з виконанням професійних обов'язків, мінімальним проявом ознак «синдрому вигорання»;

- наявністю певних уявлень про реалізацію самозбережувальних технологій, але не вмінням здійснювати її без допомоги, умінням прогнозувати самоефективність та визначати рівень самооцінювання;

- недостатньо сформованим уявленням про значення рефлексії, креативності у самозбережувальній діяльності, здійсненням їх під керівництвом та за допомогою колег, достатньою оцінкою сформованості вмінь реалізувати самозбережувальні технології у професійній діяльності.

Середній рівень схарактеризовано:

- браком інтересу до самозбережувальної діяльності при наявності правильного уявлення про відчуття відповідальності за результати своєї праці, відсутністю системності в діяльності, оскільки вона обумовлена зовнішньою мотивацією, пасивно-позитивним ставленням до застосування самозбережувальних технологій;

- достатніми знаннями щодо сутності самозбережувальної діяльності та способів реалізації самозбережувальної діяльності, але не здатністю добирати й адаптувати необхідний матеріал для вирішення поставлених завдань;

- недостатньою сформованістю знань про професійну спрямованість та педагогічну комунікативність, недостатнім проявом активності у професійній діяльності, зокрема самозбережувальній, проявом ознак «синдрому вигорання»;

- недостатньо чіткими вміннями здійснювати самозбережувальну діяльність, прогнозувати самоефективність та визначати рівень самооцінювання, не вмінням реалізувати самозбережувальні технології без сторонньої допомоги;

- недостатньо сформованим уявленням про значення рефлексії, креативності у самозбережувальній діяльності, здійсненням їх під керівництвом та за допомогою колег, середньою оцінкою сформованості вмінь реалізувати самозбережувальні технології у професійній діяльності.

Нижчий за середній рівень готовності характеризується:

- поверхневим усвідомленням значущості самозбережувальної діяльності, низькою мотиваційною основою організації процесу впровадження самозбережувальних технологій, рівнем уявлення щодо відчуття відповідальності за результати своєї праці нижчим за середній;

- поверхневими знаннями щодо сутності самозбережувальної діяльності та способів реалізації самозбережувальних технологій, не спроможністю добирати й адаптувати необхідний матеріал для вирішення поставлених завдань;

- поверхневим усвідомленням професійної спрямованості, недостатнім рівнем педагогічної комунікативності, проявом ознак втомлюваності від роботи, небажанням здійснювати її;

- поверхневим володінням уміннями здійснювати самозбережувальну діяльність, умінням прогнозувати самоефективність та визначати рівень само оцінювання, не вмінням реалізувати самозбережувальні технології без сторонньої допомоги;
- не здатністю до рефлексії, креативності, поверхневою сформованістю оцінювання вмінь реалізувати самозбережувальні технології у професійній діяльності.

Низький рівень схарактеризовано:

- не усвідомленням значущості самозбережувальної діяльності, відсутністю мотивації до організації процесу впровадження самозбережувальних технологій; поверхневими уявленнями щодо відчуття відповідальності за результати своєї праці;
- не знанням сутності самозбережувальної діяльності та способами реалізації самозбережувальних технологій, не здатністю добирати й адаптувати необхідний матеріал для вирішення поставлених завдань;
- низьким рівнем професійної спрямованості, педагогічної комунікативності, максимальним проявом ознак «синдрому вигорання»;
- не володінням уміннями здійснювати самозбережувальну діяльність, прогнозувати самоефективність та визначати рівень самооцінювання, не вмінням реалізувати самозбережувальні технології навіть зі сторонньою допомогою;
- низьким рівнем рефлексії, креативності, оцінювання сформованості вмінь реалізувати самозбережувальні технології у професійній діяльності.

Висновки, подальші перспективи. Утвердження пріоритету самозбережувальних технологій у галузі освіти потребує якісних змін змісту, технології методичної роботи з учителями відповідно до детермінувальної характеристики їхньої професійної діяльності – збереження та розвитку учасників освітнього процесу на основі органічного співжиття у навколишньому середовищі з його духовними та матеріальними цінностями. Для цього необхідно сформувати у них готовність до реалізації самозбережувальних технологій як системотвірного елемента в адаптивній системі, що гнучко реагує на соціокультурні зміни, чинить вплив на соціально-освітнє середовище.

Розглянуті вище компоненти, їх критерії та рівні сформованості кожного з них дозволяють визначити необхідні наукові положення, за допомогою яких розробляється сукупність педагогічних умов впровадження самозбережувальних технологій у професійну діяльність учителів.

Список використаної літератури

1. Законодавство [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://osvita.ua/legislation/list/100/>. – Назва з екрана.
2. МОН підтримує формування культури здорового способу життя та підвищення рівня здоров'я [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/usi-novivni/novini/2015/04/08/mon-pidtrimue-formuvannya-kulturi-zdorovogo-sposobu-zhittya-ta-pidvishhennya-rivnya-zdorov'ya/>. – Назва з екрана.
3. Національна програма «Репродуктивне здоров'я 2001–2005»: Затв. Указом Президента України від 26 березня 2001 року № 203 // Президентський вісник. – 2001. – № 13.
4. Єфімова В.М. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів природничих дисциплін до використання здоров'язбережувальних технологій у професійній діяльності : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / В.М. Єфімова. – Київ, 2012. – 507 с.
5. Стрижак С.В. Науково-методичні основи професійної підготовки майбутніх учителів природничих дисциплін у вищих педагогічних навчальних закладах : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / С.В. Стрижак. – Полтава, 2005. – 237 с.
6. Тверская Н.В. Управление развитием здоровьесберегающей среды учащихся в образовательном процессе школы : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Н.В. Тверская. – М., 2005. – 230 с.
7. Юрченко О.М. Формування готовності вчителів початкової школи до реалізації самозбережувальних технологій у професійній діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / О.М. Юрченко. – Глухів, 2016. – 260 с.

References

1. *Legislation*. Retrieved from <http://osvita.ua/legislation/list/100/>
2. *Department of education and sciences supports forming of culture of healthy way of life and increase of health level*. Retrieved from <http://mon.gov.ua/usi-novivni/novini/2015/04/08/mon-pidtrimue-formuvannya-kulturi-zdorovogo-sposobu-zhittya-ta-pidvishhennya-rivnya-zdorov'ya/>.
3. National program "the Reproductive health 2001-2005" (2001). By the decree of President of Ukraine from March, 26, 2001, № 203. *Presidential announcer*, 13. (in Ukr.).

4. Efimova, V.M. 92012). *Theoretical and methodological bases of preparation of the future teachers of natural disciplines to use in the professional activity of technologies that preserve health.* (Doctor in Pedagogy Dissertation). Kyiv, 2012. (in Ukr.).
5. Strizhak S. V. (2005). *Scientific-methodical bases of professional preparation of future teachers of natural disciplines in higher pedagogical educational establishments.* (Ph.D Dissertation). Poltava. (in Ukr.).
6. Tverskaya N. V. (2005). *Management by development of space that keeps health of in of students educational process of school.* (Ph.D Dissertation). Moscow. (in Rus.).
7. Yurchenko O. M. (2016). *Forming of readiness of teachers of initial school to realization technologies of self-preservation in professional activity.* (Ph.D Dissertation). Gluhiv. (in Ukr.).

YURCHENKO Oksana,

Ph.D in Pedagogy, Deputy Director in Educational-and-Upbringing Work, Konotop Specialized School of the 1st-3rd Degrees №3.

e-mail: ksena-74@ykr.net

TEACHERS' READINESS TO THE REALIZATION OF SELF-PRESERVATION TECHNOLOGIES IN PROFESSIONAL ACTIVITIES: STRUCTURE, CRITERIA, INDEXES AND LEVELS OF FORMATION

***Abstract.** New quality of education that would ensure the development of modern society can be achieved only on condition that the organization of the educational process does not harm the participants' learning space. According to studies, teacherhip as a professional group is characterized by low levels of physical and mental health. It can be explained by the fact that the teacher's job is considered to be complicated, stressful and one of the most psychologically straining among those requiring a person to possess considerable reserves of self-control and self-regulation. It is the teachers who are under a high risk of mental and physical reactions to tense situations at work. Currently, the International Classification of Diseases singles out a separate condition called "professional stress". Emotional burnout syndrome (one of its consequences) can be identified as a state of physical, emotional and mental exhaustion of a specialist. The given facts indicate the need for approaches in education and education through implementation of self-preserving technologies.*

The concept of "self preserving technologies" can be understood as the algorithm of facilities, methods that gives the opportunity to adapt oneself in the society with the aim of achieving the existence of mutual agreement and avoidance of psychological, emotional traumas (forming the ability to avoid professional deformation - negative changes caused by social, economic, ecological, psychological factors). Complications of professional activity in modern conditions increases the demands on the personal qualities of the teacher. The following components have been allocated in the the structure of teachers' willingness to implement self-preserving technologies : axiological, cognitive, operational and technological, emotionally evaluating, personal. To measure the level of formation of willingness of primary school teachers to implement self-preserving technology components of the same name were defined the following criteria and their indicators, namely, axiological (indicators: awareness of the importance of self-preserving activity, generated motivation, sense of responsibility for performance); cognitive (indicators: the availability of knowledge about the nature of self-preserving activity, the ability to adopt and adapt the material needed for the task, possession of the needed facilities to introduce self-preserving technologies); emotionally evaluating (indicators: professional orientation, formation of pedagogical communicative, signs of "burnout syndrome"); operational and technological (indicators: formation of skills to carry out self-preserving activity, forecast of self-effectiveness, the ability of self-evaluation); personal (indicators: the ability to reflection, creativity, the ability to assess the formation of skills to implement self-preserving technology in professional activity).

This enabled to refine the quality characteristics of the levels of teachers' willingness to implement self-preserving technologies in a professional activity (high, above average, average, below average and low). The above components of criteria and each of their levels can determine the necessary scientific provisions with the help of which can developed a set of pedagogical conditions of self-preserving technology introduction of the teachers in professional activities.

Key words. self-preserving technologies; readiness; criteria: components; indexes; levels.

Одержано редакцією 30.03.2017
Прийнято до публікації 06.04.2017